

УДК 347.728.2

ПОНЯТТЯ Й ВИДИ АКЦІЙ ТА ПРОЦЕДУРА ЇХ КОНВЕРТАЦІЇ

THE CONCEPT AND TYPES OF SHARES AND THE PROCEDURE FOR CONVERSION

Щока С.В.,
студент юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Заборовський В.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Статтю присвячено дослідженню правової природи акцій, розкриттю найбільш поширених критеріїв класифікації акцій, а також аналізу сутності процедури конвертації акцій. Зроблено висновок, що під поняттям «акція» слід розуміти цінний папір, який свідчить про те, що його власник вніс певний пай в акціонерне товариство та має право отримувати прибуток у вигляді дивіденду. Також проаналізовано правову природу процедури конвертації акцій та вказано, що «конвертація акцій» – це особливий спосіб розміщення акцій, який полягає в обміні конвертованих цінних паперів емітента на акції нового (іншого) випуску та якому притаманні риси як одностороннього, так і двостороннього правочину.

Ключові слова: акція, акціонери, види акцій, конвертація, процедура конвертації акцій, односторонній і двосторонній правочин.

Статья посвящена исследованию правовой природы акций, раскрытию наиболее распространенных критериев классификации акций, а также анализу сущности процедуры конвертации акций. Делается вывод, что под понятием «акция» следует понимать ценную бумагу, которая свидетельствует о том, что ее владелец внес определенный пай в акционерное общество и имеет право получать прибыль в виде дивиденда. Также анализируется правовая природа процедуры конвертации акций и указывается, что «конвертация акций» – это особый способ размещения акций, который заключается в обмене конвертируемых ценных бумаг эмитента на акции нового (другого) выпуска и которому присущи черты как односторонней, так и двусторонней сделки.

Ключевые слова: акция, акционеры, виды акций, конвертация, процедура конвертации акций, односторонняя и двусторонняя сделка.

This article deals with the legal nature of shares disclosure of the most common criteria for the classification of shares, as well as analysis of the essence of the procedure for the conversion of shares. In the work concludes that the term "shares" should be understood securities, which suggests that the owner made a certain share in the joint-stock company and has the right to receive income in the form of a dividend. The article also examines the legal nature of the procedure for the conversion of shares, and indicates that the "conversion shares" – is a special way of placement shares, which consists in the exchange of convertible securities of the Issuer for the shares of a new (another) issue, which has characteristics of unilateral and bilateral transactions.

Key words: shares, shareholders, classes of shares, conversion, procedure the conversion of shares, one-way and two-way deal.

Постановка проблеми. Актуальність цієї проблематики зумовлюється інтересом із боку не лише тих осіб, які мають безпосереднє відношення до цінних паперів і знають, що акції можна вважати кращим вибором для забезпечення свого капіталу від інфляції, а й інших суб'єктів, які не розуміють, що акції бувають різними, а ціни на акції залежать від доходів компанії, акціями якої володіє така особа. Недостатньо дослідженим на теренах України є питання про процедуру конвертації акцій як особливу процедуру їх розміщення.

Аналіз наукових публікацій. Проблема визначення поняття акцій і їх видів, а також порядку процедури конвертації акцій була предметом досліджень низки науковців. Серед учених, які займалися її дослідженням, доцільно назвати М. Агаркова, Д. Мельникова, В. Посполітака, Р. Дзибу, О. Жукову та інших.

Метою статті є аналіз поняття «акція», розкриття питання, що стосується її видів і правової природи порядку процедури конвертації акцій. Основними завданнями є аналіз поняття «акція», розкриття законодавчо закріплених критеріїв класифікації акцій, а також на основі аналізу правової природи процедури конвертації акцій вироблення загальноприйнятого поняття «конвертація акцій» та визначення того, риси якого правочину є характерними для конвертації акцій: одностороннього чи двостороннього.

Виклад основного матеріалу. Легальне визначення поняття «акція» міститься в ч. 1 ст. 6 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок», згідно з якою акція – це іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, у тому числі право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства в разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) та законом, що регулює питання створення, діяльності й припинення акціонерних товариств [1].

Отже, під поняттям «акція» розуміється цінний папір, який свідчить про те, що його власник вніс певний пай в акціонерне товариство та має право отримувати прибуток у вигляді дивіден-

ду. У такому разі дивіденд – це частина чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу й класу нараховується однаковий розмір дивідендів.

Також слід зазначити, що акціонер не може вимагати повернення свого вкладу від акціонерного товариства, оскільки повернути кошти акціонер може лише в результаті продажу акцій іншій особі чи товариству.

Дискусійним у юридичній літературі є питання щодо видів акцій, оскільки науковці наводять багато критеріїв поділу акцій та виділяють ще більше їх видів. Так, розрізняють акції з номінальною вартістю та без визначення номінальної вартості, голосуючі й неголосуючі акції, оголошені, засновницькі, акції працівників, вінкульовані, преміальні та низку інших видів акцій.

З огляду те, що на початковій стадії існування цінних паперів акції були виключно на пред'явника та протягом значного періоду часу законодавством України допускався випуск як іменних акцій, так і акцій на пред'явника, виникає потреба в дослідженні такої додаткової кваліфікації акцій, яка визначає особливості щодо переходу права власності на них.

Так, одним із критеріїв класифікації акцій є їх поділ за способом визначення особи власника на іменні акції (registered shares) та акції на пред'явника (bearer shares). Сьогодні в Україні дозволений випуск лише іменних акцій. Такий висновок можна зробити на підставі аналізу норм ст. 6 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» [1], у якій сказано, що акція – це іменний цінний папір (ч. 1 ст. 6), акціонерне товариство розміщує лише іменні акції (п. 1 ч. 4 ст. 6). Отже, в Україні з моменту набрання чинності Законом України «Про цінні папери і фондовий ринок» забороняється випуск акцій на пред'явника.

У ст. 197 ЦК України вказано, що права за іменним цінним папером належать особі, названій у цінному папері. Ці права передаються в порядку, встановленому для відступлення права вимоги (цесії). Під час застосування цивільно-правової цесії боржник має право протиставити пред'явнику паперу всі заперечення, які він мав щодо попереднього володільця паперу. Тобто якщо права із

цінних паперів мають певні недоліки, то покупець таких цінних паперів отримує ці права з такими ж недоліками.

Перехід права власності на іменні цінні папери пов'язаний із внесенням змін до реєстру власників іменних цінних паперів, а щодо іменних цінних паперів, випущених у бездокументарній формі, – з внесенням змін в обліковий запис на рахунок в цінних паперах депонента в депозитарній установі. Документальним підтвердженням наявності на певний момент часу прав на цінні папери та прав за цінними паперами депонента (у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса – відповідного кредитора) є виписка з рахунка в цінних паперах депонента, яка видається депозитарною установою на вимогу депонента або в інших випадках, установлених законодавством і договором про обслуговування рахунка в цінних паперах (ст. 8 Закону України «Про депозитарну систему України» [2]).

Основною класифікацією акцій у юридичній літературі є їх поділ на прості (common shares) та привілейовані (preferred shares). Проста акція надає її власникові класичну тріаду прав (на отримання дивідендів, на отримання частки під час ліквідації товариства та на управління акціонерним товариством), тобто «набір прав, що є тим мінімумом, яким може володіти кожний акціонер» [3, с. 27]. Отже, одна проста акція – це мінімальний набір прав, яким може володіти акціонер. Від кількості акцій, що належать одному акціонеру, залежить також обсяг прав, який він отримує: чим більше акцій, тим більше прав.

Поява привілейованих акцій пов'язана з намаганням акціонерних товариств отримати додаткові засоби до статутного капіталу, надаючи водночас таким акціонерам мінімальну можливість особистої участі в управлінні товариством. Випуск привілейованих акцій дає можливість залучати засоби та не допускати сторонніх осіб до управління. У ч. 8 ст. 6 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» зазначено: «Привілейовані акції надають їх власникам переважні стосовно власників простих акцій права на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та на отримання частини майна акціонерного товариства в разі його ліквідації, а також надають права на участь в управлінні акціонерним товариством у випадках, передбачених статутом і законом, який регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств». Акції називаються привілейованими, оскільки їх власники мають низку переваг (привілеїв) порівняно з власниками простих акцій. Надання акціонеру цих переважних прав (на дивіденд і на ліквідаційну частку) у свою чергу компенсується обмеженням

права брати участь в управлінні акціонерним товариством.

Отже, власнику привілейованої акції надається переважне право на отримання дивіденду. Аналізуючи норми чинного законодавства, можемо стверджувати, що суть цього переважного права акціонерів (власників привілейованих акцій) полягає в тому, що виплата дивідендів проводиться в розмірі, зазначеному в акції, незалежно від розміру отриманого товариством прибутку у відповідному році. Якщо чистий прибуток відповідного року є недостатнім (або взагалі відсутній), виплата дивідендів за привілейованими акціями проводиться за рахунок резервного фонду.

Іншим привілеєм є перевага на отримання частини майна акціонерного товариства в разі його ліквідації. ЦК України в ст. 112 відносить ці вимоги до четвертої черги, а саме до тієї, у якій задовольняються всі інші вимоги. Перевага при цьому реалізується лише перед власниками простих акцій. Щодо Закону України «Про акціонерні товариства» [4], а саме ч. 1 ст. 89, то він уже визначає 9 черг під час розподілу майна акціонерного товариства, яке ліквідується. Так, у п'яту чергу оплачуються виплати за нарахованими, проте не виплаченими дивідендами за привілейованими акціями, а в сьому – виплати ліквідаційної вартості привілейованих акцій, тоді як лише у восьму чергу здійснюється розподіл майна між акціонерами – власниками простих акцій.

На жаль, чинне національне акціонерне законодавство вказує лише на те, що емітент має право розміщувати привілейовані акції різних класів, не зазначаючи, які саме.

Одним з актуальних питань у сфері обігу такого цінного паперу, як акція, є визначення правової природи процедури їх конвертації, зокрема, визначення терміна «конвертація».

У цьому аспекті потрібно врахувати легальне визначення терміна «конвертація», яке міститься в ст. 1 Закону України «Про інститути спільного інвестування» [5]: конвертація цінних паперів інституту спільного інвестування – це вилучення з обігу цінних паперів одного інституту спільного інвестування та обмін таких цінних паперів за ініціативою їх власника на цінні папери іншого інституту спільного інвестування за умови, що такі інститути спільного інвестування перебувають в управлінні однієї компанії з управління активами.

Головним недоліком цього визначення є те, що воно не відображає всі можливі види конвертації. Зокрема, воно не включає в себе такий вид конвертації, як деномінація акцій, за якої відбувається лише зміна номінальної вартості акцій і жодним чином не відбувається зміна виду (типу, класу) акції.

На думку науковців, найбільш вдалим є визначення конвертації, надане А. Михайловою: «Конвертація – це насамперед заміна акцій одного випуску акціями іншого випуску» [6, с. 21]. Слід відмітити, що подібне визначення міститься також у Положенні про провадження депозитарної діяльності [7], у п. 14 розділу III якого зазначено, що конвертація являє собою обмін емітентом цінних паперів одного випуску на цінні папери іншого випуску згідно з умовами їх випуску. У цьому разі слід вказати, що емітент – це будь-яка організація або державний орган, які випускають в обіг гроші й цінні папери. Емітентом може бути юридична особа, органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування, які несуть від свого імені зобов'язання перед власниками цінних паперів щодо здійснення прав, закріплених такими цінними паперами.

Недоліком цих визначень поняття «конвертація» є те, що вони не вказують на таку основну, конструктивну ознаку конвертації, як анулювання цінних паперів, що підлягають обміну в процесі проведення такої конвертації. Відповідно, до одного з видів процедури конвертації акцій повинна була б належати також процедура зміни форми випуску цінних паперів із документарної на бездокументарну (процедура знерухомлення цінних паперів) або, навпаки, з бездокументарної на документарну (процедура матеріалізації цінних паперів), що суперечило б правовій природі процедури конвертації акцій. Знерухомлення й матеріалізація цінних паперів не є способом конвертації цінних паперів, оскільки в цьому випадку не відбувається анулювання акцій, а здійснюється лише процес зміни способу фіксації таких цінних паперів.

Дискусійним залишається питання, який правочин являє собою конвертація: односторонній чи двосторонній. У цьому разі слід погодитися з висновками, зробленими О. Кліновою в дисертаційному дослідженні, у якому науковець вказує, що залежно від способу конвертації її можна розглядати і як односторонній, і як двосторонній правочин. Оскільки для такого способу конвертації акцій, як деномінація, характерними є риси одностороннього правочину, то для конвертації конвертованих цінних паперів в акції на вимогу власника такого цінного паперу більш притаманними є риси двостороннього правочину [8, с. 85–86].

Беручи до уваги оцінку процедури конвертації, зауважимо, що для більшості її способів дійсно є характерними риси одностороннього правочину. Характерною ознакою акціонерних правочинів є корпоративний інтерес, тобто акціонер підпорядковується волевиявленню більшості (простій або кваліфікованій), що виражається шляхом прийняття рішень на загальних зборах. У цьому

випадку слід погодитися з думкою О. Швиденка, який вказує: «Не можна вважати згодою власника на здійснення дроблення й консолідації прийняття рішення загальними зборами акціонерного товариства із зазначених питань (навіть якщо акціонер голосував за проведення дроблення та консолідації). Рішення загальних зборів акціонерного товариства як органу акціонерного товариства може бути підставою чи передумовою для виникнення, зміни й припинення прав та обов'язків самого акціонерного товариства, а не акціонерів як власників акцій» [9, с. 141–142].

Отже, для прийняття рішення про конвертацію акцій зазвичай достатньо волевиявлення лише емітента (шляхом прийняття відповідного рішення на загальних зборах акціонерів) та немає потреби в персональній згоді власника акцій. А для захисту прав акціонерів, які не голосували на загальних зборах акціонерів за конвертацію акцій, законодавством надається право вимагати в товариства викупити належні їм акції, що підлягають конвертації.

Що стосується двостороннього правочину, то для такого виду характерні риси конвертації цінних паперів, наприклад, конвертація конвертованих цінних паперів на акції на вимогу власника таких цінних паперів. Підтримуємо позицію С. Сарбаша, який у своєму дисертаційному дослідженні доходить висновку, що дії кредитора й боржника під час виконання зобов'язань становлять єдиний вольовий акт (двосторонній правочин), мають також самостійну правову природу. Учений вказує, що ці дії є юридичними діями, які мають властивість юридичної спрямованості, проте їх можна розглядати як односторонні правочини, оскільки для виникнення визначених юридичних наслідків достатньо волевиявлення однієї зі сторін [10, с. 18–19].

Першим одностороннім правочином за такого способу конвертації цінних паперів буде прийняття емітентом рішення про розміщення цінних паперів. У цьому разі необхідно врахувати, що одностороннє волевиявлення емітента, достатнє для проведення в подальшому конвертації, здійснюється ним не в момент проведення конвертації, а реалізовується ще в момент прийняття рішення про розміщення таких цінних паперів. Другим одностороннім правочином у такому випадку є волевиявлення власника такого цінного паперу про намір здійснити його конвертацію. Наприклад, відповідно до умови розміщення власнику привілейованої акції надається можливість здійснити конвертації своїх привілейованих акцій у прості акції товариства. Тобто акціонеру (власнику) цих привілейованих акцій надається виключна можливість реалізувати або не реалізувати своє

право. Таке право в юридичній літературі має назву «секундарне право». А. Бабаєв суть його визначає так: «Володілець секундарного права володіє виключною можливістю власними діями викликати настання бажаних наслідків – виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків» [11, с. 11]. Оскільки в цьому випадку наявне одностороннє волевиявлення власника конвертованих цінних паперів, то це є нічим іншим, як одностороннім правочином.

З огляду на вищевказане та на значну різноманітність способів конвертації доходимо висновку, що такому способу конвертації конвертованих цінних паперів на вимогу їх власників притаманні риси як одностороннього, так і двостороннього правочину, тобто конвертація акцій являє собою особливий спосіб розміщення акцій, який полягає в обміні (заміні) конвертованих цінних паперів емітента на акції нового (іншого) випуску цього ж емітента або товариства- правонаступника (у разі реорганізації цього емітента), що пов'язується з анулюванням цінних паперів, які підлягають конвертації.

Висновки. Таким чином, під поняттям «акція» слід розуміти цінний папір, який свідчить, що його власник вніс певний пай в акціонерне това-

риство та має право отримувати прибуток у вигляді дивіденду. Основною класифікацією акцій у юридичній літературі є їх поділ на прості (common shares) та привілейовані (preferred shares). Проста акція надає її власникові класичну тріаду прав (на отримання дивідендів, на отримання частки під час ліквідації товариства та на управління акціонерним товариством), тобто набір прав, що є мінімумом, яким може володіти кожний акціонер. Натомість привілейовані акції надають їх власникам переважні щодо власників простих акцій права на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та на отримання частини майна акціонерного товариства в разі його ліквідації, а також надають права на участь в управлінні акціонерним товариством у випадках, передбачених статутом і законом, який регулює питання створення, діяльності й припинення акціонерних товариств.

Проаналізувавши правову природу конвертації акцій, наголосимо, що «конвертація акцій» – це особливий спосіб розміщення акцій, який полягає в обміні конвертованих цінних паперів емітента на акції нового (іншого) випуску. Залежно від способу конвертації її можна розглядати і як односторонній, і як двосторонній правочин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про цінні папери і фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268.
2. Про депозитарну систему України : Закон України від 6 липня 2012 р. № 5178-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 39. – Ст. 517.
3. Шевченко Г. Категории и виды акций / Г. Шевченко // Банковское право. – 2005. – № 2. – С. 26–28.
4. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI // Офіційний вісник України. – 2008. – № 81. – Ст. 7.
5. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5080-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 29. – Ст. 1534.
6. Михайлова А. Правовой статус акционера по законодательству России : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / А. Михайлова. – М., 2006. – 26 с.
7. Положення про провадження депозитарної діяльності : затверджене Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 23 квітня 2013 р. № 735 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 52. – Ст. 486.
8. Клинова Е. Гражданско-правовые сделки при размещении эмиссионных ценных бумаг : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Е. Клинова. – Казань, 2007. – 184 с.
9. Швиденко О. Акція як об'єкт права власності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. Швиденко. – К., 2006. – 235 с.
10. Сарбаш С. Общее учение об исполнении договорных обязательств : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / С. Сарбаш. – М., 2005. – 49 с.
11. Бабаев А. Проблемы секундарных прав в российской цивилистике : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / А. Бабаев. – М., 2006. – 22 с.